

Dr. Muhlis AKAR

TÜKETİM AHLÂKI ve İSRAF

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 726
Cep Kitapları / 88
Sorunlarımız Sorumluluklarımız Serisi - 12

Yayın Yönetmeni: Dr. Yüksel Salman
Editör: Dr. Ömer Menekşe
Koordinasyon: Dr. Hafsa Fidan
Tashih: Ömer Çetinkaya

Grafik & Tasarım

RIHTİM Ajans Tel: (0312) 418 16 23

Baskı

Saray Matb. Kağ. Kırt. Tic. ve San. A.Ş. / (0) 312 527 28 90

3. Baskı, Haziran 2011

2011-06-Y-0003-726

ISBN 978 -975-19-4297-5

Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

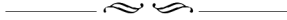
İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No: 147/A
Çankaya / ANKARA
Tel: (0312) 295 72 93 - 94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

TÜKETİM AHLÂKI ve İSRAF

Dr. Muhlis AKAR

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

*Bu eser, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 13/03/2008 tarih
ve 27 sayılı kararıyla basılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ • 7

GİRİŞ • 11

I. TÜKETİMDE AHLÂKÎ PRENSİPLER • 14

1. Tüketimde İhtiyacı Esas Almak • 16

2. Gelir Arttıkça Ahlâkî Ölçüleri İhlâl Etmemek • 19

3. Meşrû Ölçüler İçerisinde Faydayı Maksimize Etmek • 22

4. İsrâf Etmemek • 28

5. Tüketimde Gösterişten/ Riyadan Kaçınmak • 35

6. Mal ve Servetle Şımarılmamak • 41

7. Cimrilik Etmemek / Cömert Olmak • 43

8. Tüketimde Dengeli (İktisatlı) Olmak • 49

II- DEĞERLENDİRME ve SONUÇ • 52

ÖNSÖZ

İnsan, toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Toplu hâlde yaşayan insanlar arasında huzur ve mutluluğun sağlanabilmesi için bireylerin, hak ve yükümlülüklerini bilmeleri ve sorumluluk bilinci içerisinde bunun gereğini yerine getirmeleri gerekir. Sorumluluk bilinci önce kişinin kendisine karşı sorumluluğu ile başlamaktadır. Kendisine karşı sorumluluğunu bilen insan, ailesi ve topluma karşı olan sorumluluğunu da yerine getirebilir.

“İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyâme, 75/36) âyeti, insanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu belirtmekte, *“Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.”* (Tekâsür, 102/8) âyeti de kendisine başta akıl olmak üzere verilen sayısız nimetlere karşılık insanın da, gücü nispetinde yerine getirmek zorunda olduğu belli yükümlülükleri olduğunu ifade etmektedir.

Toplumları derinden sarsan sayısız sorunun yaşandığı günümüz dünyasında, insanlık onuruna yakışır aydınlık geleceğin inşası için hepimize sorumluluklar düşmektedir. Zira içinde yaşadığımız dünyada insanlık olarak birçok sorunla karşı karşıyayız.

Dünya genelinde insanlığın geleceğini tehdit eden açlık, fakirlik, işsizlik, çevre kirliliği, doğal afetler, sosyal adaletsizlik, fırsat eşitsizliği, ahlâkî çöküntü, manevî kirlenme, madde bağımlılığı, inançsızlık, zulüm, yolsuzluk, yetersiz sağlık koşulları, eğitim ve hukuk alanında karşılaşılan sorunlar, tarihî ve kültürel değerlerin yok edilmesi ve benzeri

problemlerin yanı sıra insanlar arasındaki diyalog, hoşgörü ve tolerans eksikliği, farklılıklara karşı tahammülsüzlük ve farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama konusunda yaşanan şiddet ve terör gibi sorunlarla iç içeyiz.

Bu sorunlar yalnızca bir yöreyi, bölgeyi ya da halkı değil küresel anlamda bütün insanları şu ya da bu şekilde etkilemekte ve ilgilendirmekte, bu sorunların üstesinden gelebilecek toplumlar arası/uluslararası kalıcı çözüm yolları aranmaktadır.

Aslında bütün bu toplumsal sorunların başında sahip olduğumuz değerleri fark edememek ve bu değerleri hayata geçirememek yatmaktadır. Bu itibarla değerlerimizi fark etmek ve o değerleri bir davranış bilincine ve yaşayan bir değer hâline getirebilmek son derece önemlidir. Hiç şüphesiz sahip olduğumuz en önemli değer de inanç ve öğretileriyle 14 asırdır insanlığı aydınlatan bir ışık kaynağı olan yüce dinimiz İslâm'dır.

Bugün, insan potansiyelini geliştirme adına ortaya çıkan psikoterapi yöntemlerinden, ekolojik sorunlara ve uyuşturucu ile mücadeleye varıncaya kadar belki de tüm dünya toplumları, dinin müdahalesine, katkısına, daha açıkçası "kutsal"a ihtiyaç duymaktadır. Ve İslâm çağdaşlık adına bu katkıyı sağlayabilecek, çağdaş dünya için yeni dinî formlar üretebilecek dinamik bir dindir.

Bu itibarla yüce dinimizin emir ve tavsiye ettiği paylaşma ve yardımlaşma gibi prensiplere kulak verip, birbirimize karşı yerine getirmemiz gereken birtakım görev ve sorumlulukların bilincinde olarak, omuz omuza vermeli, hayatı acı ve tatlısıyla paylaşmalı, daha yaşanabilir kılmalı, sosyal yar-

dımlaşma ve paylaşmayı temel alan bir hayat tarzını sürdürmeli, mutlu ve huzurlu yarınlara hep birlikte kavuşmalıyız.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, üstlendiği yasal görevin sınırları içinde kalarak günümüz insanının dinî talep ve ihtiyaçlarını karşılamayı, toplumsal huzur ve bütünleşmeyi sağlamayı bir sorumluluk olarak kabul etmektedir. Toplumun manevî hayatını olumsuz yönde etkileyen aile içi sorunlar, toplumun neredeyse her bir katmanında farklı şekillerde tezahür eden şiddet, töre cinayetleri, insan hakları ihlalleri, çevreye karşı ilgisizlik, kötü ve zararlı alışkanlıklar gibi ortak duyarlılık ve çözüm gerektiren sosyal konularda dinî bilgi açısından topluma rehberlik etmeyi, bu alanda varsa yanlış dinî anlayışları gidermeyi, bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yürüten ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etmeyi bir görev bilmektedir. Birlikte ve barış içinde yaşadığımız, birbirimize insan olarak saygı ve sevgi duyduğumuz bir dünyayı inşada yüce dinimizin kalıcı öğretisini yapı taşı kılmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan “Sorunlarımız ve Sorumluluklarımız” adlı bu seri, çağdaş sorunların yakıcılığını, bugünün dünyasını göz önüne alarak, dinin asıllarından özgür düşünceyle ürettiğimiz, inanç ve ahlâkla bütünleşen sahih bilgiyle aşabileceğimizi, sağlıklı bir din algısının ve gündelik hayata yön veren bir maneviyatın topluma ne derece huzur ve sükûnet sağlayabileceğini göstermektedir.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Giriş

Günümüzde tüketimin aşırı derecede özendirilmesi sonucu, insanî ve ahlâkî değerler aşınmakta; kültürel ve manevi zenginlikten yoksun, çevreye karşı duyarsız, başkalarının açlığına ilgisiz kimi insan tipleri oluşmakta ve bu insanlar mutluluğu sırf tüketimde arar hâle gelmektedirler.

Çok üretmek ve çok kazanmak için aşırı tüketimin gerekli oluşu nedeniyle başta reklam olmak üzere çeşitli iletişim araçları kullanılarak yapay ihtiyaçlar oluşturulmaktadır. Bu durum ise insanların değer ölçülerini değiştirmekte, tüketimiyle öne çıkarak gösteriş yapan

ve tükettiği oranda kendisini üstün görmeye başlayan kişilerin sayılarını artırmaktadır. İnsanlar özenilir olmaktadır.

Bilinçsizce kullanılan kredi kartları, tüketici kredileri tüketim çılgınlığını körüklemekte, birçok insan gelirin üzerinde borçlanarak harcamasını üstelik faiz ödeyerek gerçekleştirmektedir. Hatta kimileri birkaç yıl sonrasına ait gelirlerini bugünden tüketmekte, geleceklerini adeta ipotek altına almaktadır.

Aşırı ve dengesiz tüketim, insanî ve ahlâkî değerleri aşındırmakla beraber; gezegenimizin potansiyel kaynaklarını da yok etmekte, çevremizde âdeta çöplükten dağlar oluşmakta, ormanlar yok olmakta, nehirler, sular ve hava kirlenmektedir.

Diğer yandan her geçen gün ihtiyaç olmayan ürünlerin sayıları hızla artarken, tasarrufa yönelmek de nerdeyse imkânsız hâle gelmektedir. Çünkü insanlar gün geçtikçe, daha önce gereksiz gördükleri ve ihtiyaç duymadıkları kimi ürünleri kısa bir zaman sonra farkında olmadan tüketir olmaktadır. Kimse tüketmekte olduğu bu ürünlere gerçekten ihtiyacı olup olmadığını sorgulamamaktadır.

Kısaca günümüzün tüketim anlayışı insanı ekonomik boyuta indirgemekte, tüketim bağımlısı yapmakta, dayanışma, muhtaçlara yardım, tabiatı (çevreyi) koruma, israf ve gösterişten sakınma, hakkından fazlasını almama gibi dini ve ahlâkî erdemleri ise aşındırmaktadır.

Bu bakımdan gerek bireysel gerekse toplumsal hayatımızda günümüz tüketim kültürünün getirdiği bu ve benzeri olumsuzluklara son vermek, tüketime değil; dengesiz, savurgan ve gösterişe dayanan tüketim çılgınlığına karşı ahlâkî ve manevî tedbirler almak büyük önem arz etmektedir. Bunun için bir yandan reel ihtiyaçları karşılamak için üretimi teşvik ederken; diğer yandan da varlıklıların, tüketimde israftan sakınıp tasarruf ederek, fakirlere, yoksullara gönüllü olarak gelir transferi yapmalarını sağlamak gerekmektedir. Çünkü tüketim bir amaç değil, araçtır. Amaç ise insa-

nın ve toplumun mutluluğudur. Tüketimin mutlaka bir ölçüsü ve ahlâkî normları olmalıdır.

İşte bu mütevazı çalışmamızla konuya İslâm'ın genel prensipleri açısından ışık tutmaya gayret edeceğiz:

I. Tüketim'de Ahlâkî Prensipler

İnsanların karakter yapılarının farklı oluşu, şahsi çıkarlar, nefsanî ihtiras, arzu ve istekler söz konusu olunca, başkalarının haklarını rahatlıkla ihlal edebilmeleri ahlâkın vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır. Yine insanlar arasında sosyal münasebetlerin devamı, birlik, beraberlik, kardeşlik ve barış ortamının oluşturulabilmesi, hukuk kuralları kadar ahlâk kurallarının da toplumda yaşanılır hâle getirilmesini gerektirmektedir.

Bu bakımdan İslâm dini, fert ve toplum hayatında ahlâkî değerlerin korunup yaşatılmasına büyük önem vermiş, emir ve yasaklarıyla insanların güzel ahlâk sahibi olmalarını hedeflemiştir. Sevgili Peygamberimiz, *“Sizin en hayırlınız ahlâkça en güzel olanınızdır.”* (Buhârî, “Edeb”,38) buyurarak bu gerçeği vurgulamıştır.

Tüketim ahlâkı da üzerinde en fazla durulması gereken bir konudur. Çünkü Sevgili

Peygamberimizin, *“Komşusu açken tok yatan (gerçek) mümin değildir.”* (Ebu Şeybe, Musannef, 7/218; Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, VIII/167); *“Kendi nefsiniz için istediğinizi mümin kardeşiniz için de istemedikçe (olgun) mümin olamazsınız.”* (Buharî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71-72.) hadislerine muhatap olan Müslüman kişi sahip olduğu maddî ve manevî nimetleri sorumsuzca ve sınırsızca israf edemeyeceği gibi, başkalarının açlık ve ıstırapına da duyarsız kalamaz.

İslâm’da her ne kadar özel mülkiyet hakkı tanınmış ise de, insanlar mülklerinde sınırsız tasarruf hakkına sahip değildirler. Bu noktada İslâm’ın ekonomik hayata belli ölçüler çerçevesinde müdahalesi söz konusudur. Çünkü İslâm’da servet edinme nasıl birtakım kurallara bağlanmışsa, elde edilen servetin tüketimi de kurallara bağlanmıştır. Bu kurallar ihlâl edildiğinde bundan dolayı sadece dünyada değil, âhirette de hesaba çekileceğimizi sevgili peygamberimiz bize şu hadisleriyle haber veriyorlar:

“Âhirette insan şu beş şeyden sorguya çekilmedikçe Allah’ın huzurundan ayrılamaz; ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini ne şekilde yıprattığından, malını (servetini) nereden kazanıp nerelere harcadığından ve bildikleriyle amel edip etmediğinden.” (Tirmizî, “Kıyâmet”, 1)

Ana hatlarıyla tüketimde riayet edilmesi gereken söz konusu dinî ve ahlâkî prensipler şunlardır:

1. Tüketimde İhtiyacı Esas Almak

İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. “Tatmin edilmediğinde (karşılanmadığında) elem ve acı, tatmin edildiğinde ise haz ve lezzet veren hislere ihtiyaç denir.” (Rasih Demirci, *Ekonominin Temelleri*, TDV. Yay. Ank. 1996, s.7)

İhtiyaçlar kendilerini talep şeklinde gösterirler. İhtiyaçların giderilmesi bir tüketim faaliyetidir. Tüketim ise insan ihtiyaçlarının doğrudan doğruya karşılanması için mal ve hizmetlerin faydasından yararlanmaktır (Rasih Demirci, a.g.e.,s. 50).

Genel olarak iktisatçılar, insanın ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetler arasında bir dengesizlik olduğunu düşünerek iktisat ilmini, “kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlar arasında denge kurmak” şeklinde tanımlarlar. İslâm iktisatçıları ise, aslında ihtiyaçların sınırsız olmadığını, sınırsız olanın insanın arzu ve istekleri olduğunu ifade ederek ‘istek’ ile ‘ihtiyaç’ kavramının farklı şeyler olduğunu söylerler.

İşin doğrusu da budur. Çünkü insanlar arzu ve ihtiraslarını tatmin etmek için ihtiyaç-

larını karşılayacak şeylerden daha fazlasını istemektedirler. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) insanın bu özelliğini, *“İnsanoğlunun bir vadi dolusu malı/altını olsa ikincisini de ister.”* (Buhârî, “Rikak”, 10; Müslim, “Zekât”, 117) hadisiyle ifade etmişlerdir.

Günümüzde de istek, ihtiyaç ile karıştırılmakta ve çoğu zaman istek ihtiyaç kavramının yerine kullanılmaktadır. (Bk. Yavuz Odabaşı; *Tüketim Kültürü*, Sistem yay, İst, 1996, s. 6) Halbuki ihtiyaç, arzu ve isteğe göre daha net bir duyguyu ifade eder. İhtiyaç fizyolojik, arzu ve istek ise psikolojiktir. Onun için ortalama bir insanın ihtiyaçları sınırlı, arzu ve istekleri ise sınır-

sızdır. (Bk. Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, DİB, Yay, Ank., 1996, s.44.)

Buna göre şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Gerektiğinde insanlar arzu ve isteklerini frenleyip zorunlu olmayan tüketim eyleminden vazgeçebilirler, zorunlu olan ihtiyaçlarını ise karşılamak mecburiyetindedirler.

Önem sırasına göre ihtiyaçlar zorunlu, hayatı kolaylaştırıcı, ve hayata zevk ve güzellik katanlar olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Kuşkusuz gelişme kaydedildikçe ve medeniyet seviyesi yükseldikçe ihtiyaçların çeşitlenmesi de doğaldır. Ancak her ihtiyacı/arzu ve isteği karşılamak ve tatmin etmek iktisadî açıdan mümkün olmadığından ihtiyaçlar arasında seçim yapmak gerekir. Birinci sıradaki zorunlu ihtiyaçlar dururken, ikinci veya üçüncü sıradaki ihtiyaçları karşılamak israf olur. Çünkü insanın sınırsız ihtiyaçları/arzu ve istekleri olmasına karşılık, dünyada yeraltı ve yerüstü kaynakları sınırsız olan arzu ve isteklere kıyasla göreceli olarak sınırlıdır. Dolayısıyla insanlar seçimlerini aklî, ahlâkî ve iktisadî prensiplere uygun olarak yapmak zorundadırlar. Eğer insanların bu istek ve ihtiraslarına ahlâkî bir sınır konulmazsa, o takdirde kimi insanlar gereksiz bazı ihtiyaçlarının (arzu ve isteklerinin) tatmini yoluna gideceklerdir. Buna karşılık birçok insan

ise zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak (Bk. Sabahaddin Zaim; *İslâm ve İktisat Nizamı*, İst. 1979, s. 27.) ve sonunda bozulan sadece ekonomik dengeler olmayacak, aynı zamanda sosyal ve ahlâkî yapı da bundan zarar görecektir. Maa-lesef günümüzde bunun sayısız örneklerine şahit olmaktadır.

2. Gelir Arttıkça Ahlâkî Ölçüleri İhlâl Etmemek

İslâmî prensiplere göre tüketim harcamaları tek başına gelirin bir fonksiyonu değildir. Bu nedenle gelir ve kazançtan hemen tüketime geçilmez. Çünkü tüketim alanları Allah'ın emir ve yasaklarıyla tanzim edilmiştir. Meşru olmayan alanlarda tüketim yasaklanmış, meşru alanlarda da "israf etmeme" prensibi getirilmiştir. (Araf,7/31) Ayrıca kişiye, reel geliri arttıkça bunu yalnızca kendi tüketimi için değil, aynı zamanda yoksul akrabalarının, komşularının ve diğer muhtaç insanların ihtiyaçları için de kullanma sorumluluğu yüklenmiştir. (Nisâ,4/36; İsrâ,17/26-27)

Şüphesiz duyarlı bir Müslüman çevresindeki insanların açlık ve ıstıraplarına ilgisiz kalmaz. Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde tasarruf ve tüketimden ayrı olarak gelirin belirli bir kullanımına da işaret edilir ve bu Allah rıza-

sı için “Allah yolunda harcama” olarak adlandırılır. Mesela, *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcadığınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.”* (Bakara, 2/267) ayetinde gelirin belli bir kısmının ihtiyaç sahipleri için ayrılıp verilmesi istenmektedir.

“Allah rızası için harcama” ise zorunlu veya gönüllü olur. Zekât, Allah rızası için zorun-

lu harcamanın önemli bir kalemidir. Mecburi olmayan gönüllü harcamanın sınırı ise kişinin takvasına bağlanmıştır. Nitekim sevgili Peygamberimiz fetihlerden sonra maddî bolluğa kavuşulmasına rağmen yaşam tarzını değiştirmeyerek mütevazı hayatını devam ettirmiş; artan geliri ise yoksullara dağıtmıştır.

Şüphesiz İslâm'da en azıyla yetinme mecburiyeti olmadan iyi ve rahat bir derecede yaşamak ve tüketimde bulunmak yasak değildir. Bu hususu Kur'an şöyle dile getiriyor: *"De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz."* (Araf, 7/32).

Onaylanmayan ve hoş görülme-yen tüketim ise, israf ve gösterişe dayanan ya da meşrû olmayan tüketimdir. Bu nedenle, "bir kimse parasını harcarken dikkate almak zorunda olduğu şey, sadece kendi kesesi değil, aynı zamanda bir bütün olarak cemiyetin kesesidir. Çünkü İslâmiyet, fakirlik denizi içinde birkaç kişinin adalar teşkil ettiği bir beşer cemiyetine müsaade etmez." (Orhan Türkdoğan, *İslâm Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yay., İst. 1996, s.72).

3. Meşrû Ölçüler İçerisinde Faydayı Maksimize Etmek

Mal ve hizmetlerin, ihtiyaçları tatmin etme (giderme) özelliğine ekonomide ‘fayda’ denilir. Diğer bir ifadeyle fayda, “belirli bir mal ya da hizmetin tüketilmesi ile sağlanan tatmindir.” Bu tanımlara göre bir mal veya hizmetin faydalı olabilmesi için ihtiyaçları giderme ve tatmin etme özelliğine sahip olması gerekir.

İslâm’a göre ise, hukukî bir değeri bulunan mallara mütekavvim mallar; domuz eti, leş, akan kan gibi hukukî bir değeri bulunmayan mallara da gayri mütekavvim mallar denir. Tüketilen mal ve hizmetlerin mutlaka hukukî bir değerinin bulunması (helâl ve meşrû olması) gerekir. Bu nedenle alkollü içkiler, uyuşturucu maddeler ve domuz eti gibi dinimizde kesin olarak haram kılınmış olan gayri mütekavvim malların tüketiminden mutlaka sakınılmalıdır. Çünkü bir Müslüman için bunların faydasından söz edilemez. İslâm’ın inanç ve ahlâk esaslarına aykırı hizmetlerden yararlanmak da böyledir. Bu tür hizmetler üretilemeyeceği gibi, onlardan faydalanılması da düşünülemez.

Diğer yandan Kur’an’ın bazı ayetlerinde mala bizzat “hayr” denilmektedir (Bakara, 2/110, 272, 273; Adiyat, 100/8). Bu isim mala bizzat kendisinden dolayı değil, tüketimiyle elde edile-

cek faydadan dolayı verilmiştir. Çünkü “hayr” yani fayda, mütekavvim malın kullanımı ve tüketimi ile ortaya çıkan bir şeydir. Bu nedenle Kur’an’da sık sık; infak etme, yani Allah yolunda harcamada bulunma, zekât ve sadaka verme, vakıf yapma, geçimi karşılama gibi tavsiyelerde bulunulur:

“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kırlarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” (Bakara, 2/3)

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir. (Bakara, 2/177)

“Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.” (Rad, 13/22)

Buna karşılık mallarını kullanmayıp elde tutan (kenz eden) ve Allah yolunda harcamaayanlar ise ikaz edilir ve kendilerine âhîret azabı hatırlatılır. (Tevbe, 9/34-35)

Tüketilen mal ve hizmetlerden meşrû ölçüler içerisinde faydalanma ve faydayı maksimize etme konusunda İslâm bilginlerinden el-Cahız'ın Kitâbü'l-Buhelâ'sında öyküsünü anlattığı Muaze el-Amberiyeye adlı bir kadının davranışı güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Bu akıllı kadına yakınlarından biri bir hayvan hediye eder. Kadın dul olduğu için ne yapacağını bilemez, düşünceli bir hâldedir.

(Cahız diyor ki) ona dedim ki, sana ne oldu?

Muaze: Ben dul bir kadınıyım. Ne işimi göreceğ birisi, ne de bu hayvanın etini kullanmam hususunda bana yardım edecek kimsem var. İşlerimi gören ve haklarımı koruyan gitti. (Kocasının öldüğünü kastediyor.) Bu hayvanı keserken, bütün parçalarını yerli yerince nasıl değerlendirebileceğimi bilemiyorum. Bildiğim şudur ki, Allah bunda ve başka şeylerde (temiz ve helal nesnelere) faydasız bir şey yaratmamıştır. Ancak kişi bunlardan faydalanmakta aciz kalmaktadır. Şüphesiz ben aslında azı kaybetmekten korkmuyorum, ancak az'ın kaybı ardından çok'un kaybına da sebebiyet verir. Boynuzun

nerede kullanılacağı belli. Çengel olarak kullanılır. Tavandaki direklerden birine çivilenir ve bir şeyler asılır. Kafatasına, çene kemiğine ve diğer kemiklere gelince, eti sıyrıldıktan sonra kınılıp kaynatılmaları gerekir. Yağdan arta kalanı ise lambada, ciltte ve diğer yerlerde kullanılır. Sonra bu kemikler yakılır. Bunların ateşinden ve alevinden daha güzeli olmaz. Derisine gelince; azık çantası ve benzeri mamul eşya yapımında kullanılır. Yünün kullanım alanı ise sayılamayacak kadar çoktur. Atık ve dışkısı ise katı yakıt olarak kullanılır.

(Cahız diyor ki); Sonra dedim: Şimdi sıra kайдından yararlanmamıza geldi. Bildiğin gibi Allah

Teâlâ kanın yenilmesi ve içilmesi dışında kullanılmasına yasak koymamıştır. Kanın da kullanım alanı olsa gerektir. Ben henüz bunun kullanım alanı hakkında bilgi sahibi değilim. Bunu dediğimde kalbim sıkıştı, gözlerim karardı ve beni bir üzüntü sardı. (Devamla) Sonra aniden gönlüm ferahladı. Tebessümle şöyle dedim: Kanın kullanımı ile ilgili sana bir çözüm buldum.

Muaze: Evet, hatırladım. Benim Şam işi çömlüklerim vardır. Sıcak atık kanla karıştırılmış bir dabağlamadan daha iyi onların dış parlaklığını artıracak ne olabilir ki?!.. İşte şimdi rahatladım. Çünkü her şey yerini buldu.

(Cahız diyor ki): Altı ay sonra Muaze ile karşılaştım. Ona dedim ki; şu kurutulmuş ete (pastırmaya) ne oldu?

Muaze: Henüz pastırma zamanı gelmedi. Bizim için yağında, kuyruğunda, yanlarında ve sıyrılmış kemiklerinde bir geçimlik vardır. Her şeyin bir mevsimi vardır." (Refik Yunus el-Mısri; *Usûlü'l-İktisadi'l-İslâmiyyi*, Dimeşk 1989, s.157-159)

Şüphesiz bu öykü, tarihi şartları içerisinde değerlendirildiğinde, elde bulunan maldan azami derecede faydalanma konusunda çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bir maldan maksimum faydayı elde etmenin, onu israf etmeden, yerli yerince kullanmaya bağlı olduğu mesajını vermektedir.

İslâm'ın tanımladığı insan modelinde kişi sahip olduğu maddi ve manevi nimetlerle, yalnızca kendisine değil, içinde yaşadığı topluma da fayda sağlar. Müslüman insan toplumun ve ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmaya gayret eder. Çünkü "Müslüman insan" tipi, "ekonomik insan" tipinden farklıdır. Ekonomik insan tipinde kişi, yalnızca kendi çıkarları için faydasını maksimize ederken (en yükseğe çıkarırken); Müslüman insan tipinde kişi yalnızca kendi faydasını maksimize etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun diğer bireylerinin de faydasını dikkate alır.

Bunun için varlıklı bir Müslüman, maddî ihtiyaçlarını karşıladığında ilave tüketim harcamalarında bulunmaz. Zira ilave tüketim harcamalarının "azalan fayda kanunu" gereğince marjinal faydası azalır, sıfıra inecek ve gittikçe "negatif fayda"ya dönüşecektir. Şüphesiz bu durum insanları mutsuzluğa iter, hayattan zevk alamaz duruma getirir, kötü arzu ve isteklerinin tatmini yönünde ahlâk dışı yollara sürükler. İslâmî ahlâk prensipleriyle yetiştirilen bir insan bu noktaya gelmez. Doğunluk noktasına ulaşmadan önce israftan kaçınma prensibiyle tüketimini frenler. Lükse ve gösteriş tüketimine yönelmeyeceği gibi, gayri meşrû yollara da

sapmaz. Bireysel tüketiminin marjinal faydası azalmaya başlayınca sosyal harcamalara yönelir. Sosyal harcamalar çoğaldıkça da manevî tatmin duygusu artar. Böylece tüketiminden hem maddî fayda sağlamış, hem de fakirleri, yetimleri ve muhtaçları da sevindirmiş olacağı için manevî fayda elde etmiş olur.

O halde mal ve hizmetlerden meşru ve helâl ölçüler içerisinde maksimum (azami) fayda sağlayacak şekilde yararlanmalı, onları ne israf etmeli ne de cimrilik ederek kullanım alanının dışında bırakmalıdır.

4. İsraf Etmemek

Yüce Allah, göklerde ve yerlerdeki bütün varlıkları hizmetimize sunmuş (Bakara, 2/29; Lokman,31/20; Câsiye, 45/13), bizler için sayısız nimetler yaratmıştır. Biz bunları saymakla bitiremeyiz (İbrahim, 14/34; Nahl,16/18). Allah'ın bu sayısız nimetlerinin bir kısmından emek sarf etmeden yararlanabilsek de, büyük bir kısmından yararlanabilmek için çalışıp çaba göstermemiz gerekmektedir. Çünkü sınırsız istek ve arzularımızı karşılayacak kadar her an bol miktarda üretilmiş mal bulunmaz. Bulduğunda da, gelirimiz her zaman istek ve ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmeyebilir. Ayrıca İslâmî prensiplere göre tüketim harcamaları tek başına geli-

rin bir fonksiyonu olmadığı için gelirimiz artsa bile, dinen haram kılınmış alanlarda tüketim yapamayız. Meşrû alanlarda da “israf etmeme” prensibine uymak zorundayız.

İsraf ise, “aşırı gitmek, haddi aşmak, sınırların ötesine geçmek, malı-mülkü saçıp savurmak, lüzumsuz yere harcamak, kötü kullanarak eskitmek, ihtiyaçtan fazla harcamak gibi anlamlara gelmektedir.

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de, “*Ey Ademogulları! Her mescitde ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez.*” (Araf, 7/31)

buyurarak israfı yasaklamış; Hz. Peygamber (s.a.s.) de, “Kibirsiz ve israf etmeden yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz.” (Buhâri, “Libâs”,1) hadisi ile israfa dikkatimizi çekmiştir.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bir defasında Sa’d’e uğrar. Sa’d bu esnada abdest almaktadır. Resûlullah (s.a.s.), (onun suyu ihtiyacından fazla kullandığını görünce), “bu israf da nedir?” diye sorar. Sa’d de, Abdestte de israf olur mu? deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.), “Evet, akmakta olan bir nehirde abdest alsan bile.” (İbn Mâce, “Taharet”, 48) şeklinde cevap verir.

Şüphesiz nehir kenarında abdest alırken bile abdestle ilgili olarak gelen bu israf yasağının en önemli hikmetlerinden biri, bize emanet edilmiş olan eşyayı ve tabiatı kullanırken ölçülü olmayı ve iktisatlı yaşamayı günde beş kere vicdanlara hatırlatarak öğretmektir.

Helâl olan nimetleri haram kabul edip onlardan faydalanmamak da israftır. Buna göre helâl olan mal ve serveti gereğinden fazla harcamak israf olduğu gibi, gereğinden az harcamak veya ihtiyaç olduğu halde hiç harcamamak yani cimrilik de bir yönüyle israftır. Çünkü ihtiyaç olduğu halde istifade edilmeyen nimet/ürün zayi olacak, sonunda talep yetersizliğinden dolayı o ürünün üretimi duracak, bu durum ise ekonomik zararlara ve durgunluklara yol açacaktır.

Kur'an'ın değişik ayetlerinde bu konuda yanlış kanaat sahipleri uyarılmaktadır:

“De ki, Allah'ın kulları için yaratıp çıkardığı zineti, ve temiz rızkı kim haram kılmış?” (A'raf, 7/32)

“Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir.” (En'am, 6/140)

“Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.” (Mâide, 5/87)

Yine helâl olan şeylere aşırı derecede ihtiyaç fazlası harcamada bulunmak da israftır. Burada şu soru akla gelebilir: Allah yolunda veya Allah'ın rızasını kazanmak için infak etmek de israfa girer mi? Veya insan ne kadar infak ederse israf etmiş olur? Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde ve bazı hadis-i şeriflerde bu konu üzerinde durulmuş ve kişinin kendisini başkalarına muhtaç duruma düşürecek derecede mal ve servetini harcaması israf olarak nitelendirilmiştir. *“Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nan-*

körlük etmiştir.” (İsra, (17/26-27) ayetinde, gerek dini görevi gereği yapılan zorunlu harcamalarda, gerekse gönüllü bağışlarda saçıp savurma anlamına gelen israftan kaçınılması istenmektedir.

En’âm suresinin 141. ayetinde ise, “O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkınızı (öşrünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” buyrulmaktadır. Ayeteki “israf etmeyin” sözü “vermekte israf etmeyin, yani aşırı gitmeyin” şeklinde tefsir edilmiştir. Bu hususla ilgili şöyle bir olay anlatılır:

Sabit b. Kays hasat zamanında insanları hurma bahçesine girip hurma almaları konusunda serbest bırakmış, fakat bahçeye girenler bütün meyveleri topladıkları için kendisine ve ailesine bir şey kalmamış. Bu yüzden ayet nazil olarak infakta da orta yol tavsiye edilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de “Sadakanın hayırlısı, kişiyi başkasına muhtaç duruma düşürmeyecek kadar olanıdır.” (Buhârî, “Zekât”, 17; “Vesâyâ”, 9; Ebu Davud, “Zekat”, 39) buyurmuşlardır. Yine bununla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)’in malın tamamını tasadduk veya vasiyet etmeyi yasakladığı da rivayet edilmektedir. (Buhârî, “Vesâyâ”, 2; Müslim, “Vesâyâ”, 7,8)

Bir seferberlik esnasında Hz. Ebubekir’in ailesine hiçbir şey bırakmadan nakdi varlığının tamamını ortaya koyması ise olağan üstü durumlara mahsus bir istisna olarak değerlendirilmiştir. Çünkü böylesi hallerde dinin, nefsin ve neslin korunması malın korunmasının önüne geçer. (DiA., İsrâf mad. XXIII, 179)

İhtiyaçlarımızı karşılayan mallar; zaruri mallar, rahatlık ve kolaylık sağlayıcılar ve refah malları olmak üzere üç kısma ayrılırlar. Bunlardan birinci sıradaki zaruri (zorunlu) ihtiyaçlarını temin edemeyenlerin ikinci sıradaki rahatlık ve kolaylık sağlayıcı maddeleri tüketmeleri de israftır. Yine ikinci sıradaki hayatı kolaylaştıran ve

rahatlık sağlayan şeyleri bırakıp üçüncü sıradaki refah mallarını tüketmek veya gösteriş ve lüks tüketimine yönelmek israftır. Kısaca söylemek gerekirse ilk sıradaki temel ve zaruri ihtiyaçlar dururken daha üst seviyedeki ihtiyaçları gidermek israftır. İhtiyaçların sırası ise kişilere ve ülkelere göre değişkenlik arz edebilir.

Bir malın bol veya kıt olması, yokluğunun hissedilmesi ya da zaruri ihtiyacı karşılayıp karşılamaması da israfı belirleyen hususlardır. Diğer bir ifadeyle israf, ihtiyaçlara, malların azlığına ve çokluğuna ve temel ihtiyaç malları olup olmadıklarına göre de değişkenlik arz edebilir. Örnek vermek gerekirse, Ülkemizde petrol ürünleri zaruri ihtiyaçların karşılanmasında bile yetersiz kalmakta ve bu ürünlere her alanda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle fakir-zengin herkesin bu ürünlerin tüketiminde son derece duyarlı davranması ve kamu çıkarlarını gözeterek israf etmemesi gerekir. Bol olduğu devrelerde ise biraz daha esnek davranılabilir. Gıda maddelerinin ve temel ihtiyaç mallarının durumları da petrol ürünleri gibidir. (Bk. Celal Yenicheri; *İslâm Açısından Tüketim*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. İstanbul, 1996, s. 79)

Özetle, kişinin parasını, mal ve servetini kumar, içki, fuhuş gibi gayri meşrû alanlara harcaması israf olduğu gibi, helâl ve meşrû alanlarda

ihtiyaçtan fazla harcamada bulunması da israftır. Yine bu bağlamda gıda maddelerinin çürütülmesi, ekmek, yemek, sebze ve meyvelerin çöpe atılması, giyilebilen eskimemiş giysilerin, kullanılabilen ev eşyalarının vb. atılıp yerine yenilerinin alınması, gereksiz yere elektrik sarfıyatı, suyun boş yere akıtılması, gerektiğinden fazla yenilip içilmesi, helâl olan nimetlerden yanlış kanaatler nedeniyle faydalanılmaması gibi her türlü tutum ve davranış israftır.

Bu bakımdan ekonomik değerleri yerli yerince kullanmayıp israf etmek ya da Allah'ın uygun görmediği yerlere harcamak tüketim ahlâkıyla bağdaşmaz.

5) Tüketimde Gösterişten / Riyadan Kaçınmak

Sözlükte göstermek, gösteriş yapmak anlamlarına gelen riya, dini bir kavram olarak, sırf Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri, güzel iş ve davranışları kendini beğendirmek, insanlar arasında manevî nüfûz, şan, şöhret ve maddî çıkar sağlamak amacıyla yapmak demektir. Bu davranışta bulunan kimseye riyakâr veya mürâî denir.

Riyanın iki sebebi vardır:

İmandaki zayıflık; mal, mülk, makam ve şöhret gibi dünyalık hırsı.

Allah rızasını esas almayıp, gösteriş için veya herhangi bir dünyalık çıkar sağlamak niyetiyle Kur'ân okumak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, hayır hasenat yapmak, sadaka vermek, bütün bu yapılanları boşa çıkarır.

Allah Teâlâ; *“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez...”* (Bakara, 2/264) buyurarak bu konuda kullarını uyarmaktadır.

Bir hadis-i şerifte ise riyanın gizli şirk olduğu ifade edilmiştir. (Ahmed b. Hanbel Müsned, V/428) Yine Hz. Peygamber, âhirette kahraman desinler diye savaşanların, cömert desinler diye (gösteriş için) infak edenlerin, âlim desinler diye ilim öğrenen ve öğretenlerin, güzel okuyor desinler diye Kur'an okuyanların yüzüstü cehenneme atılacaklarını haber vermektedir. (Nesâî, "Cihâd", 22)

Dindar görünmek için ibadet etmek, âlim ve bilgili desinler diye ilimle uğraşmak, cömert tanınmak için zekât ve sadaka vermek riya olduğu gibi, varlıklı desinler diye gösteriş amaçlı tüketimde bulunmak da riya'dır.

Bu bakımdan İslâm, mal ve serveti dünya hayatı için bir zinet (süs) olarak kabul etmekle beraber (Kehf, 18/46); bunlarla gösteriş yapılmasını yasaklamış, Müslümanlar arasında mal varlığına dayanan farklılığın, şımarıklık ve gösteriş sebebi olmamasını istemiştir.

Gösteriş amaçlı harcama yapanlar Kur'an'da şeytanın arkadaşı olarak nitelendirilmektedir: *"Bunlar (Allah'ın sevmediği kibirli insanlar), mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan (gösterişsiz) harcasalardı*

kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları en iyi bilendir.” (Nisa, 4/36-39)

Lüks ve gösteriş tüketimi insanın psikolojik yapısıyla da ilgili bir konu olmakla beraber; yukarıdaki ayet-i kerimeden anlaşılacağı gibi daha ziyade iman yoksunluğundan ya da dinî duyarlılığın azlığından kaynaklanmaktadır. Çünkü yalnızca dünyevî mutluluk ve refahın peşine düşen ve âhiret gününü unutan kimselerde gösteriş harcamaları çok olur. Bu gibi kimseler mutluluğu farklı bir yaşantıda ararlar. Sürekli olarak lüks şeylerin ve gösterişli pembe hayatların içerisinde yer almak isterler. Gurur ve kibirlerinden dolayı toplumun diğer kesimlerini hep küçük görürler. Bunun için mallarından onlara bir hak tanımazlar.

Konuyla ilgili olarak Kehf suresinde, biri çok zengin ve fakat inançsız, diğeri mümin ve fakir iki kişinin aralarındaki tartışmaya yer verilir. Fakir olan, zengin olanı hakka çağırır ve ona serveti karşısında izlemesi gereken yolu anlatır. Zengin ise mal varlığının hiç sona ermeyeceğini iddia ederek servetiyle böbürlenip gösteriş yapar ve fakir olan yakınıni küçük görür. Ancak bir müddet sonra bütün bu nimetlerin asıl sahibinin Allah olduğuna inanmayan söz konusu zengin kişinin bütün serveti semâvî bir afet sonucu yok olup gider (Kehf, 18/32-44).

Dünya mutluluğunun yanı sıra ebedi mutluluğu da arayan gerçek müminler ise bu duruma düşmezler. Çünkü onlar yaptıkları her şeyi sırf Allah rızası için yaparlar, *“Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Yedirdikleri kimselere şöyle derler: “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.”* (İnsan, 76/8-9) derler, servetin gerçek sahibinin ve ihsan edeninin Allah olduğu inancıyla, mal ve servetlerini Yüce Allah’ın kullarına karşı gösteriş amaçlı olarak kullanmazlar.

Üzülerek ifade edelim ki, günümüzde, lüks ve gösterişten kaynaklanan tüketimin, çöp kullarına atılan ekmeklerin, dökülen yemeklerin, sırf modayı takip etme adına sürekli yenilenen elbiselerin, satın alınan araçların, gösterişli olarak yapılan pahalı düğünlerin, kısaca tüketim alanında yapılan aşırı israfın haddi hesabı yoktur. Oysa israf ve gösteriş tüketiminin, kişilerin manevi hayatlarında olduğu kadar maddi hayatları üzerinde de çok yönlü olumsuz etkileri vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Dinimizin yasakladığı israf, lüks ve gösteriş tüketimi; fertleri maddî-manevî çeşitli sıkıntılara uğratmakta, milletlerin kalkınmasını engellemekte, ülkelerin ekonomik yapılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Dışarıdan ithal edilen

lüks tüketim malları ithalat-ihracat dengesini bozmakta, gereksiz yere ülkelerin döviz rezervlerini eritmektedir.

- Gösteriş amaçlı tüketim yapanlar, maddî imkânlarla sahip olmayan ve asgari geçim imkanlarından bile mahrum olan kimi insanların kıskançlık ve haset duygularını tahrik etmekte, böylece insanlar arasında hoşnutsuzluğun, nefretin ve düşmanlığın oluşmasına ve sosyal barışın zarar görmesine sebebiyet verebilmektedirler.

- Bazı varlıklı insanlar toplumun diğer kesimlerinden kendilerini ayırmak ve sosyal statülerini belirgin bir şekilde ortaya koymak için gösterişe dayanan harcamalarda bulduklarında; daha alt seviyedeki kişiler bunlara özenip gösteriş tüketimine yönelmektedirler. Tüketecek imkânı bulamayınca da gayri meşru yollardan mal ve servet edinmeye başlamaktadırlar. Bu durum ise, hem kişi ve toplumların sağlıklı gelişmesine engel olmakta, boşanmalara kadar varan aile içi huzursuzlukları beraberinde getirmekte, hem de rüşvet, hırsızlık, gasp, soygun, cinayet gibi mal ve cana yönelik haksız fiillerin artış göstermesine neden olabilmektedir.

- Henüz kalkınmasını sağlayamamış ülkelerin zengin sınıflarının, gelişmiş ülkelerdeki yaşantıya özenmeleri, tasarruf etme ve yatırım

yapma imkânlarını azaltmakta veya tamamen yok etmektedir. Çünkü kazanılan paralar zinet ve ihtişama yatırıldığından üretime yöneltilecek bir sermaye birikimi meydana gelmemektedir. Bu bakımdan 'lüks ve gösteriş tüketimi, toplumların çöküşünde veya geri kalmasında çok önemli etkenlerden biridir' denilebilir.

Kısaca söylemek gerekirse, savurganlık ve israfa dayalı gösterişli lüks hayat İslâm'ın kınadığı ve hoş görmediği bir hayattır. Bu nedenle harcamalar gösterişe göre değil, ihtiyaca, ekonomik kurallara, akıl ve mantığın gereklerine göre yapılmalıdır. Ayrıca insanlara, gösteriş duygusuna kapılmaları için kendilerinden daha yüksekte olanlara değil, daha düşük durumda olanlara bakmaları ve harcamalarını ihtiyaca göre yapmaları öğretilmelidir.

6) Mal ve Servetle Şırmamak

Mal ve servetle şırmamak Kur'an'da "teref" kavramıyla ifade edilir. Teref kavramının; batır, ferah, merak ve eşir kelimeleri ile de eş anlam ilişkisi vardır. "Terife" fiilinin mastarı olan teref, rahat, refah ve bolluk içinde yaşamak demektir. Nimet ve bolluğun bir insanı azdırmasına itrâf; nimetin ve zenginliğin şımartıp azdırdığı, şehvetlerine dalmış, zorba, istediğini yapan, büyük günah işlemekte ısrar eden, âhireti yalayan, sapık, yalancı, fâsık ve kâfir kimselere

“mütref” denir. Çoğulu “mütrefîn” dir. Bu kelime ve türevleri Kur’an’da 8 ayette geçmekte ve nimet ile şıarmak, azmak ve taşkınlık yapmak anlamında kullanılmaktadır. (Bk. Enbiyâ, 21/12-14) *“Zulmedenler ise içinde şımartıldıkları refahın ardına düştüler ve günahkâr kimseler oldular...”* (Hûd, 11/116; ayeti de “teref” kavramının zulüm ve günah bir davranışı ifade ettiğini göstermektedir (Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB.Yay., “Teref” mad.).

Kur’an’a göre toplumların yozlaşmasına, hatta helakine neden olan büyük zulümlerden biri, ekonomik refahtan kaynaklanan azgınlık ve şımarıklıktır. Kur’an, medeniyetlerin çöküş sürecinde toplumlar üzerinde söz sahibi olan mütreflerin yani verilen nimetler ile şımaran, azgınlık ve taşkınlık yapanların ve teref hâlinin

toplumda hakim durumda olduğunu haber vermektedir. Mesela şu ayet-i kerime bu durumu açıkça ifade etmektedir: “Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helak etmişizdir...” (Kasas, 28/58).

Yüce Allah verdiği nimetler ve hayırlar sebebiyle şımaran insanları sevmediğini de haber vermektedir: “Böbürlenme! Çünkü Allah böbürlenip şımaranları sevmez.” (Kasas, 28/76) Zira şımarma noktasına varan sevinme, taşkınlık yapma ve tüketimiyle üstünlük iddiasında bulunma, fakir ve mahrum olanları üzdüğü gibi, nimete aşırı düşkünlük, tedbirsizlik, bencillik ve kendini beğenmeye de sebep olmaktadır.

Kur’an’ın ilgili ayetleri ve özellikle Kârun kıssası lüks, israf ve refahtan kaynaklanan azgınlık ve şımarıklığın toplumları çöküş ve yıkılışa götürdüğünü açıkça ifade etmektedirler. İbn Haldun da lüks ve israfın ve refahtan kaynaklanan çılgınlığın (terefin) toplumların ahlâkî değerlerini ifsat edeceğini ve bunun sonucu olarak çöküş, yıkılış ve yok oluşun geleceğini söyler. (İbn Haldun; *Mukaddime*, 1/503)

Bu nedenle insan sahip olduğu, mal, mülk, makam ve dünyalıkla şımarmamalı, mütevazı olmalı, eldeki nimetlerin şükrünü ve hakkını ödemeli; atalarımızın dediği gibi “Ne oldum dememeli, ne olacağım demelidir.”

7) Cimrilik Etmemek / Cömert Olmak

“Mal ve serveti yaratılış gayesinin dışında harcamak **israf**; yaratılış gayesi istikametinde harcamayıp elde tutmak **cimrilik**; yaratılış gayesine uygun bir şekilde harcamak ise **cömertliktir.**” Diğer bir tanıma göre de cimrilik, “imkân olduğu halde mal ve serveti dini ve hukuki bakımdan gerekli olan yerlere harcamamak veya hayır yolunda harcama yapmayı sevmemektir. (Bk. DiA., “Cimrilik” mad., VIII/4)

Kendi arzu ve isteklerine aşırı düşkünlük, bencillik, kibirlilik, mal hırsı ve gelecekte yoksul kalma endişesi gibi kötü huylar cimrilığın en önemli sebeplerindendir.

İslâm'da israf ve gösteriş tüketimi yasak olduğu gibi, cimrilik de yasaktır. Çünkü kazandıklarını kendisi, ailesi ve toplum için harcamayanlar, insanları Allah'ın nimetlerinden mahrum etmiş, ekonomik hayata da zarar vermiş olurlar.

Bu bakımdan yüce dinimiz İslâm, başta zekât olmak üzere bazı malî harcamalarda bulunmamızı emretmiş, çevremizdeki insanlara karşı görev ve sorumluluklarımız olduğunu bizlere hatırlatmıştır. Aile bireylerinin bakımı, akrabaların, fakir ve yetimlerin görülüp gözetilmesi, çevremizdeki muhtaç insanlara imkânlar ölçüsünde malî yardımlarda bulunulması da bu görev ve sorumluluklarımız arasındadır.

İşte imkânları olduğu halde, Allah Teâlâ'nın verdiği mal ve serveti harcanması gereken yerlere cimrilik ederek harcamayanlar, sadece kendilerine değil, başta eş ve çocukları olmak üzere çevrelerindeki diğer insanlara da kötülük etmiş olurlar. Çünkü, Allah'ın kendilerine verdiği bu nimetlerde diğer insanların da hakkı vardır. (Meâric: 24-25) Bu hakkın hak sahiplerine ödenmesi gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, "Allah'ın kendilerine lütundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. (Göklerin ve yerin gerçek sahibi ancak Allah'tır.) Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Âl-i İmrân, 3/180) buyrularak, insanın cimrilik edip başkalarıyla paylaşmayarak biriktirdiği malının ona hayır getirmeyeceği, bunun kendisi için hem dünyada hem de âhirette acı sonuçlarının olacağı haber verilmektedir.

Hız. Peygamber de "İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber olmaz: Cimrilik ve kötü ahlâk." (Tirmizî, "Birr", 41) hadisiyle cimriliğin ve kötü ahlâkın Müslüman'da bulunmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer hadislerinde ise; "Her sabah gökten iki melek iner. Birisi: Allah'ım! İnfak edene karşılığını ver; diye dua eder. Diğeri de: Allah'ım! Cimrilik edene telef ver (malını yok et), diye beddua eder." (Buhârî, "Zekât", 27; Müslim, "Zekât", 57). buyurmuşlardır. Yine Sevgili Peygamberimiz, "Cimrilik etmekten sakının. Çünkü cimrilik sizden önce yaşayan insanları, birbirini boğazlamaya ve dokunulmaz haklarını çiğnemeye götürmek suretiyle helak etmiştir." (Müslim, "Birr", 56) hadisiyle de cimrilik

yüzünden ileride çıkabilecek muhtemel sosyal bunalımlara dikkat çekmiş ve ümmetini uyarmıştır. Kendisi de cimrilikten ve dolayısıyla cimriliğin getireceği dünyevî ve uhrevî felaketlerden Allah'a sığınmıştır. (Buhârî, "Cihad", 74) Çünkü toplumda varlıklı insanlar servetlerini infak etmez, muhtaç olanları görüp gözetmezlerse, fakirlerin öfke ve hasetlerine sebep olurlar. Böylece toplum düzeni bozulur. Halbuki zengin-fakir herkes üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirince sonuç böyle olmaz. Biri servetindeki hakkı hak sahiplerine vererek borçtan kurtulur; diğeri ise ihtiyaçlarını karşıladığı için zenginlere karşı sevgi ve sempati duyar. Aksi hâlde toplumun helâki söz konusu olur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, cimrilik duygusunun tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Çünkü cimrilik, insanın fıtratında var olan bir duygudur. "De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir." (İsrâ, 17/100) anlamındaki ayet, bu gerçeği ifade etmektedir. Bu bakımdan cimrilik duygusu kontrol altına alınmalı ve makul bir seviyede tutulmalıdır.

Cömertlik ise, eldeki imkânları meşru ölçüler içerisinde, hiçbir karşılık beklemeden gönüllü olarak başkalarının yararına sunma

eğilimidir. Diğer bir ifadeyle cömertlik; israf ve cimrilik diye adlandırılan iki aşırılığın ortasıdır. Kur'an'da mü'minlerden her iki aşırılıktan da sakınarak harcamalarında ölçülü olmaları istenmiştir. (Îsrâ, 17/29; Furkân, 25/67)

Cömert olabilmek için, yapılan yardımın istenerek ve seve seve yapılması, yardıma mukabil yardım edilen kimselerden mükâfat, övgü, teşekkür ve hizmet gibi maddî ve manevî herhangi bir karşılık beklenmemesi (İnsan,76/8-10), yardım olarak verilen malın gözden çıkarılan bir şey olmayıp sahibi nezdinde değer taşıması (Bakara, 2/267; Âl-i İmrân,3/92), gösteriştan uzak olması ve yardım edilen kimseyi rencide edecek tutumlardan kaçınılması (Bakara, 2/261-265) gerekmektedir.

Sevgili Peygamberimiz bir hadislerinde cömertlerle ilgili olarak şu güzel müjdeyi veriyor: *"Cömert insan Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'a uzaktır, insanlara uzaktır, cennete uzaktır, cehenneme yakındır. Cömert cahil, cimri âbiddan Allah'a daha sevimlidir."* (Tirmizî, "Birr", 40)

Kısaca ifade etmek gerekirse nefsinin cimrilüğünden kendini kurtaran ve cömert olanlar kurtuluşa ererler. (Haşr, 59/9; Teğâbün, 64/16) Allah cömertleri sever, cimrileri ise yerer. Zira cimri,

kendisine verilen onca malın ve mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu unuttur. Muhtaç olan kimselere vermekten kaçınır.

O hâlde mümin cimrilikten sakınmalı, cömert olmalı, mal ve servetini imkanlar ölçüsünce kendisi, ailesi ve çocukları için israfa kaçmadan harcamalı, fakir fukarayı da sahip olduğu nimetlerden faydalandırmalıdır. Bu konuda, *“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma, Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”* (Kasas, 28/77) ayetini ve *“Allah (kuluna verdiği) nimetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever.”* (Tirmizî, “Edeb”, 87) hadisini kulağına küpe yapmalıdır.

8) Tüketimde Dengeli (İktisatlı) Olmak

İslâm’da biriktirmeye değil, harcamaya önem verilmiş, servetin atıl tutulması yasaklanırken, harcanması teşvik edilmiştir. Ancak hem israfa varan harcamalar hem de cimrilik anlamına gelen harcamama kınanmış; Yüce Allah’ın, her şeyi bir ölçü ve denge ile yarattığı (Kamer, 54/49) hatırlatılarak insanlardan da hayatlarının her alanında olduğu gibi, harcamalarında da ölçülü ve dengeli olmaları istenmiştir.

Nitekim Kur'an-ı Kerîmin, "Onlar harcadıkları zaman ne savurganlığa saparlar, ne de cimrilik ederler. Harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur." (Furkan, 25/67) ayetinde israfla cimrilik arasında tam bir denge kurulması istenmekte; İsrâ sûresinde de aynı ilke şöyle vurgulanmaktadır: "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın." (İsra,17/29) Yani ne öyle ellerini boynuna bağlamış gibi cimri ol; ne de malını saçıp savur.

Aynı sûrenin 26. ve 27. ayetlerinde de infak ve harcama emredilirken, tüketim sınırının savurganlık ve gösterişe varacak şekilde aşılması yasaklanmaktadır:

"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir."

Tüketimde iktisat ve denge prensibi şu ayetlerde de vurgulanmakta; bahşedilen nimetlerden, iktisat ve denge prensibini ihlal etmeden helal ve meşru ölçüler içerisinde yararlanılması istenmektedir:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez. Allah'ın size rızık olarak

verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının." (Mâide, 5/87-88)

Görüldüğü gibi Yüce Rabbimiz (c.c.), kullarından verdiği maddî ve manevî nimetlerin ölçülü kullanmasını istemekte; haddi aşır savurganlık yapılmasını ya da cimrilik edip söz konusu nimetlerin atıl tutulmasını yasaklamaktadır.

İslâm'da insanlardan, sosyal ilişkiler dâhil, hayatlarının her alanında olduğu gibi ekonomik hayatta da ifrat ve tefritten uzak ölçülü ve dengeli olmaları istenmiştir. Bu nedenle ifrat noktası olan israf ile tefrit noktası olan cimriliğin her ikisi de yasaklanmıştır. İktisatlı yaşamak (orta yol) ise teşvik edilmiştir. Çünkü iktisatlı yaşamak tüketim ahlâkının bir gereğidir. İktisatlı yaşamaya "orta yol" da diyebiliriz. Orta yol, insan hayatının âdeta bir sigortasıdır.

Hız. Peygamber (s.a.s.) *“İktisat eden geçim sıkıntısı çekmez.”* (Kenzu'l-Ummal, III, 49 (5430) buyurmuşlar, kendileri de hayatlarının her alanında orta seviyede mütevazı bir hayat yaşamışlardır.

Harcamalarda dengeli olmanın (iktisatlı davranmanın) ölçüsü ise meşru ihtiyaçlardır. Bu bakımdan zamana, mekâna ve kişinin durumuna göre değişiklik arz eden ihtiyaç ölçüleri iyi belirlenmelidir. Kişi bu konuda karar verirken aklını ve vicdanını da devreye sokmalıdır.

II- Değerlendirme Ve Sonuç

Maddî ve manevî nimetler yüce Allah'ın insanlara bir ikramıdır, bu yüzden her bir nimet yerli yerince kullanılmalıdır. Bu konuda Yüce Allah'ın, *“Çünkü o (Allah) israf edenleri sevmez.”* (En'am,6/141; A'raf,7/31); *“Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir.”* (İsra,17/27) ayetlerindeki uyarılarına kulak verilmeli; Allah'ın sevgisinden mahrum kalmamak ve Kur'an'ın ifadesiyle *“şeytanların kardeşleri”* olmamak için tüketim harcamalarında israf ve cimrilik gibi ifrat ve tefritten uzak durulmalıdır.

Meşru (helâl) olmayan alanlarda az veya çok her türlü tüketimden kaçınmalı; meşru (helâl) alanlarda ise ihtiyacın üzerinde harcama yapılmamalıdır.

Tüketirken helâl ve haram sınırlarına riayet edilmeli; gösteriş amaçlı tüketim yapılmamalı, zaruret derecesine göre ihtiyaçlar sıralanarak harcamalarda denge ve iktisat prensibine uyulmalıdır.

Tüketim gelire göre ayarlanmalı, gelirin üzerinde tüketim yapılmamalı, ancak gelir artınca da iktisadî kurallardan şaşılmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, gelir ihtiyacı aşınca tüketim harcamalarında, Allah'ın koyduğu kurallar ihlâl edilmemelidir.

Sahip olunan maddî ve manevî nimetlerin, sadece kişinin kendi çalışmaları sonucu değil; bunun aynı zamanda yüce Allah'ın bir lütfu olduğu bilinmeli, bu imkânları bahşeden Yüce Yararıcıya karşı görev ve sorumluluklar yerine getirilmelidir.

Tüketim harcamalarında yalnızca kişisel mutluluk değil, başkalarının mutluluğu da hesaba katılmalı; gerçek mutluluğun fakir, yoksul ve yetimlerin de ihtiyaçlarını karşılamak için helâlden kazanıp harcamada olduğu unutulmamalıdır.

Mal ve servet kamu çıkarlarına aykırı bir şekilde kullanılmamalı; tüketim özgürlüğü adına sağlığa, sosyo-ekonomik yapıya, tabiata, çevreye ve gelecek nesillerin potansiyel kaynaklarına zarar verilmemelidir.

Servetin gerek kötü kullanımından, gerekse başta zekât olmak üzere sosyal sorumlulukların yerine getirilip getirmediğinden dolayı âhirette de hesaba çekileceğimiz bilinmeli (Tekâsür, 102/8), topluma ve muhtaç insanlara karşı olan görev ve sorumluklar yerine getirilmelidir.

Kısaca yüce Allah'ın sevgisini kazanmayı arzu eden ve haliyle dünya ve âhîret mutluluğunu hedefleyen Müslümanlar hayatlarının diğer alanlarında olduğu gibi tüketim alanında da Kur'an ve sünnetten âdeta süzülerek çıkarılan ve adına "**Tüketim Ahlâkı**" dediğimiz bu güzel ahlâkî prensiplere uymalıdır. Çünkü geniş anlamda Allah'a ibadet ve kulluk; namaz, oruç, hac, zekât gibi dinen belirli şartlara ve vakitlere bağlı olan bazı özel ibadetleri kapsadığı gibi; kişiye Allah katında değer ve sevap kazandırıcı her türlü güzel söz ve salih amelleri de kapsamaktadır. İslâmî prensiplere uygun olarak üretim ve tüketim faaliyetinde bulunmak da geniş anlamda ibadet hükmündedir.

